

„URADOWAŁEM SIĘ, GDY MI POWIEDZIANO: «PÓJDZIEMY DO DOMU PAŃSKIEGO!»” (PS 122,1) – FORMACJA LITURGICZNA MŁODZIEŻY

Zjawiskiem obserwowanym z niepokojem i w coraz większej skali jest dystansowanie się ludzi młodych od Kościoła. Dotyczy to zarówno praktyk religijnych, jak i utożsamiania się ze wspólnotą wierzących oraz poczucia, że jest się jej częścią. Jak wynika z badań, regularnie praktykuje swoją wiarę pomiędzy 29 a 34% młodzieży w wieku 18–24 lata, około 40% deklaruje, że praktykuje nieregularnie, kilka bądź kilkanaście razy w roku, a ok. 18% stwierdza całkowity brak praktyk religijnych². Opierając się na badaniach CBOS z lat 2008–2013, można zaobserwować następujące prawidłowości: skala młodzieży regularnie praktykującej jest znacznie niższa niż regularnie praktykujących dorosłych (odpowiednio 46% i 56%), podobna jest grupa wierzących praktykujących nieregularnie bądź wierzących niepraktykujących, natomiast rozbieżność pojawia się ponownie przy deklarujących się jako niewierzący, tutaj niepokoić powinna zarówno liczba młodych, którzy tak się definiują (dorośli – 7%; młodzież 27%), jak i tendencja wzrostowa w tej ostatniej grupie (2008 – 19%, 2013 – 27%)³. W badaniach uczniów szkół średnich oraz studentów, przeprowadzonych w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej w roku 2016/2017, udział w niedzielnej Mszy św. deklaruje 26,8% respondentów (z nieznaczną przewagą kobiet i tendencją spadkową wraz z wiekiem), natomiast 11,3% badanych deklaruje całkowity brak uczestnictwa⁴. O pewnej marginalizacji wiary, a zatem i instytucji Kościoła, nieraz niezależnie od praktykowania wiary, świadczy przekonanie 95% badanej w 2005 r. młodzieży szkolnej i akademickiej, że poza religią można znaleźć sens życia. Znamienne jest także to, że spośród takich

¹ Ks. dr Radosław Mazur, adiunkt w Katedrze Teologii Praktycznej w Instytucie Nauk Teologicznych Uniwersytetu Szczecińskiego, kapłan diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej; ORCID: 0000-0001-8240-7792. Adres do korespondencji: 75-817 Koszalin, ul. Seminaryjna 2, e-mail: radoslaw.mazur@usz.edu.pl.

² Paweł Mąkosa, „Między katolicką ortodoksją a indywidualizacją wierzeń religijnych Polaków”, w: *Katechetyk i wychowawca. Księga jubileuszowa dedykowana ks. prof. Kazimierzowi Misiaszkowi*, red. Dariusz Kurzydło (Warszawa: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2019), 300; szacunki różnią się nieco od danych CBOS, co związane jest z sugestią autora, że od deklarowanych wartości należy odjąć ok. 10–15%, ponieważ nie wszystkie deklaracje są zgodne z rzeczywistością.

³ Krzysztof Bulkowski, Sławomir Nowotny, Wojciech Sadłoń, „Statystyczny obraz religijności społeczeństwa i szkolnej edukacji religijnej”, w: *Nauczanie religii w szkole w latach 1990–2015 wobec zadań katechezy*, red. Aneta Rayzacher-Majewska, Rafał Bednarczyk (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2016), 182–183.

⁴ Remigiusz Szauer, *Między potrzebą doznań a trwałością postaw. Religijność i moralność uczniów szkół średnich i uczelni wyższych w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej. Studium socjologiczne* (Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne, 2019), 213.

uniwersalnych wartości jak wolność, patriotyzm czy religia to właśnie ta ostatnia traci na swoim znaczeniu w oczach młodzieży⁵.

W kontekście tematyki artykułu istotne znaczenie ma też rozumienie Kościoła przez ludzi młodych oraz ich opinia o nim. Z przeprowadzonych badań wyłania się tu pewna ambiwalencja, charakterystyczna zresztą dla okresu rozwojowego, zwłaszcza młodzieży ze szkół ponadpodstawowych⁶, przejawiająca się z jednej strony dużym krytycyzmem, czasami nadmiernym, graniczącym z krytykanctwem, z drugiej zaś strony uznaniem społecznego miejsca Kościoła, jego autorytetu jako instytucji⁷. Na dość ogólne pytanie o więź z Kościołem 12,3% młodych respondentów z diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej odpowiedziało, że zdecydowanie są z nim związani (30,2 % raczej tak), a 16,3% uważa, że zdecydowanie nie są z nim związani (19,0% raczej nie). Wyniki te ukazują podobny stopień poczucia więzi z Kościołem (42,5%), co jej braku (35,3%). Zastanawiać musi również dość duży odsetek badanych niemających na ten temat żadnego zdania (22,2%)⁸.

Zasygnalizowane powyżej tendencje nie mogą nie rodzić istotnych pytań, zwłaszcza u tych, którzy są odpowiedzialni za przekazywanie wiary czy to jako rodzice, czy duszpasterze, czy katecheci, jak mówić dzisiaj o Kościele, jak zachęcać do coraz głębszego wchodzenia w świat liturgii, jak coraz szerzej otwierać drzwi Kościoła przed tymi, którzy nie potrafią bądź nie chcą widzieć w nim swojego miejsca?

Uzdolnienie młodzieży do uczestnictwa w życiu Kościoła, czyli tzw. socjalizacja kościelna, to jeden z istotnych wymiarów katechezy. Związany jest on wprost z realizacją dwóch z zadań katechezy: wychowania liturgicznego oraz wychowania do życia wspólnotowego⁹, co oczywiście nie znaczy, że treści związane z eklezjalnym wymiarem katechezy nie pojawią się również przy okazji realizacji pozostałych zadań. W niniejszym artykule podjęta zostanie kwestia katechezy liturgicznej jako szansy na owocne zaproszenie młodych ludzi do większej identyfikacji z Kościołem, chociaż jak można zobaczyć, często łączy się ona z formacją wspólnotową. Na początku zaprezentowana zostanie koncepcja katechezy liturgicznej w oparciu o obowiązujące dokumenty katechetyczne Kościoła, następnie ukazany zostanie kształt tejże katechezy obecny w odnowionych dokumentach programujących nauczanie religii w polskiej szkole.

⁵ Sławomir Zaręba, „Socjologiczna perspektywa ujęcia fenomenu polskiej młodzieży”, w: *Młodzież w przestrzeni wolności. W poszukiwaniu odpowiedzi na zmiany ustrojowe po roku 1989*, red. Ryszard Sadowski (Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, 2014), 41.

⁶ Irena Obuchowska, „Adolescencja”, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 2, *Charakterystyka okresów życia człowieka*, red. Barbara Harwas-Napierała, Janusz Trempała (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007), 172.

⁷ Szauer, *Między potrzebą*, 259.

⁸ Szauer, *Między potrzebą*, 263.

⁹ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (Poznań: Pallottinum, 1998), 85–86 (dalej DOK).

1. Koncepcja współczesnej katechezy liturgicznej

Cel katechizacji wyznaczony przez *Dyrektorium* to: „doprowadzić kogoś nie tylko do spotkania z Jezusem, ale do zjednoczenia, a nawet głębokiej z nim zażyłości”¹⁰. Ta zażyłość zaś prowadzi do celebracji sakramentów, zwłaszcza do Eucharystii¹¹. Msza św. ma bowiem stać się spotkaniem z Chrystusem, który poprzez znaki uobecnienia misterium paschalne, składa ofiarę Ojcu i daje się człowiekowi na pokarm¹². Aby ta celebacja była jak najbardziej owocna, potrzebne jest przygotowanie do uczestnictwa w niej, które będzie pełne, świadome i czynne, zatem „katecheza oprócz ukazywania znaczenia liturgii i sakramentów, powinna wychowywać uczniów Jezusa Chrystusa «do modlitwy, dziękczynienia, czynienia pokuty, odmawiania modlitw z ufnością, do ducha wspólnoty, właściwego zrozumienia symboliki», ponieważ to wszystko jest konieczne do prawdziwego życia liturgicznego”¹³. Jednocześnie zaakcentowanie relacyjnego wymiaru wiary, do której ma prowadzić katecheza, otwiera również nowe możliwości spojrzenia na liturgię i udział w niej jako na formę wspólnoty z Bogiem¹⁴. Zarysowana tu perspektywa wskazuje na potrzebę nie tylko przygotowania do przeżywania poszczególnych celebracji, co byłoby jedynie pewnym instruktażem, ale również na kształtowanie postaw skorelowanych z liturgią i uzdalniających do jej przeżywania i rozumienia. Chodzi tu zatem o kształtowanie zdolności życia liturgicznego, które ma stawać się podstawowym elementem egzystencji chrześcijańskiej¹⁵. Co więcej, w myśl przełomowego dokumentu liturgicznego, jakim jest *Konstytucja o liturgii świętej* Soboru Watykańskiego II, liturgia ma być nie tylko istotnym elementem życia, ale przede wszystkim stanowi szczyt i źródło działalności Kościoła¹⁶.

Polskie *Dyrektorium* precyzuje i rozwija zapisy ogólne, dostosowując je do kontekstu lokalnego i w odniesieniu do wychowania liturgicznego wskazuje, że dokonuje się ono zarówno poprzez nauczanie, jak i przez sam udział w liturgii¹⁷. Między wiedzą na temat liturgii a jej doświadczeniem powinien budować się organiczny związek: wiedza ma zachęcać do coraz bardziej świadomego udziału w celebracjach liturgicznych, natomiast udział w nich ma wyzwalać ciekawość i chęć zdobywania wiedzy, ponieważ „liturgia bez objaśnienia może stać się zespołem niezrozumiałych konwencji albo ma-

¹⁰ DOK 80.

¹¹ Ireneusz Celary, „Liturgiczny wymiar katechezy”, *Studia Warmińskie* 40 (2003): 160.

¹² Halina Wrońska, „Rola liturgii w katechezie”, *Roczniki Pastoralno-Katechetyczne* 57, 2 (2010): 123.

¹³ DOK 85.

¹⁴ Andrzej Hajduk, „Katecheza i liturgia”, w: *Zagadnienia z katechetyki materialnej*, red. Józef Stala (Tarnów: Biblos, 2011), 122.

¹⁵ Emilio Alberich, „Liturgia i katecheza”, w: *Słownik katechetyczny*, red. Joseph Gevaert, Kazimierz Miśiaszek (Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 2007), 544.

¹⁶ Sobór Watykański II, „Konstytucja o liturgii świętej”, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekry, deklaracje. Tekst łacińsko-polski. Nowe tłumaczenie* (Poznań: Pallottinum, 2008), 10.

¹⁷ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2001), 25 (dalej PDK).

gicznych czynności”¹⁸. Jak słusznie konstatuje Andrzej Kiciński, przeżywanie liturgii bez odpowiedniej katechezy może stawać się pewnego rodzaju magią, natomiast katecheza bez przełożenia na uczestnictwo w liturgii przybiera postać indoktrynacji¹⁹. Katecheza powinna być wobec liturgii zarówno uprzednia, towarzysząca, jak i pogłębiająca. Ta pierwsza ma przygotować do celebracji i pomóc zrozumieć wartość i znaczenie sakramentów dla życia człowieka. Katecheza towarzysząca liturgii ma pomóc przeżyć ją w sposób żywy i autentyczny. Ta prowadzona po celebracji (nazywana niekiedy, w nawiązaniu do praktyki starożytnego Kościoła, katechezą mistagogiczną²⁰) ma za zadanie przywołać i potwierdzić skuteczność sakramentalną, czyli pogłębić przeżyte doświadczenie²¹. Katecheza ma za zadanie, jak zauważa Halina Wrońska, odwoływać się do przeżyć liturgicznych, utrwaląc wartość liturgii i podpowiadać możliwości uświęcenia w codzienności²².

Katecheza liturgiczna, aby była skuteczna, wymaga też współdziałania podstawowych środowisk wychowawczych, a więc działań podejmowanych w rodzinie, nauczania religii w szkole i katechezy parafialnej²³. Tylko bowiem we wzajemnym uzupełnianiu możliwe jest wspomniane już powyżej łączenie zdobywania wiedzy z doświadczeniem, a także, zwłaszcza w kontekście życia rodzinnego, z pozytywnym świadectwem życia kształtowanego przez liturgię. Szkodliwa dla tak rozumianej katechezy liturgicznej będzie zatem wszelka próba dyspensowania się przez któreś ze środowisk wychowawczych w myśl przekonania, że „przecież tego wszystkiego dziecko nauczy się w szkole”. Stwierdzenie powyższe jest oczywiście jedynie przykładowe, chociaż zarówno ze strony rodziców, jak i niejednokrotnie parafii, takie przenoszenie odpowiedzialności za formację liturgiczną na nauczanie religii w szkole jest zauważalne. Istotne jest też wskazanie przez dokument na inspirującą rolę parafii jako wspólnoty wiary sprawującej liturgię, w odpowiedzialności za katechezę liturgiczną, a także zwrócenie uwagi na jej potencjał, jakim jest godne i piękne sprawowanie liturgii, które samo w sobie staje się żywą katechezą²⁴.

Na liturgii skoncentrowana jest II część *Katechizmu Kościoła Katolickiego* nosząca tytuł *Celebracja misterium chrześcijańskiego*²⁵. Wprowadzając do tejże części, autorzy ukazują związek katechezy z liturgią, przypominając słowa Jana Pawła II z adhortacji

¹⁸ PDK 25.

¹⁹ Andrzej Kiciński, „«Związek małżeński» katechezy z liturgią”, w: *Współczesna katecheza liturgiczna. Liturgia w katechezie i szkolnym nauczaniu religii*, red. Andrzej Offmański (Szczecin: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, 2010), 79.

²⁰ Roman Murawski, *Historia katechezy*, cz. 1, *Katecheza w pierwszych wiekach* (Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 2011), 292–295.

²¹ Stanisław Dziekoński, „Zadania współczesnej katechezy w dokumentach katechetycznych Kościoła w Polsce”, w: *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. Stanisław Dziekoński (Warszawa: Verbinum, 2003), 107.

²² Wrońska, „Rola liturgii w katechezie”, 125.

²³ PDK 25.

²⁴ Kiciński, „«Związek małżeński» katechezy z liturgią”, 83; porównaj: PDK 25.

²⁵ *Katechizm Kościoła Katolickiego* (Poznań: Pallottinum, 2002), 1066–1690 (dalej KKK).

Catechesi tradendae: „katecheza z natury swej jest związana z całym sprawowaniem liturgii i sakramentów, gdyż właśnie w sakramentach, a zwłaszcza w Eucharystii, Jezus Chrystus najpełniej działa w celu przemiany człowieka”²⁶. Jednocześnie wskazany został cel katechezy liturgicznej, która ma wprowadzić w misterium Chrystusa, pomóc przejść od widzialnego do tego, co niewidzialne, od znaku do jego znaczenia, od sakramentów do misteriw²⁷. Z powyższych zapisów wynika, że katecheza ta ma za zadanie pogłębić i ugruntować spojrzenie na liturgię i doprowadzić katechizowanych do jej istoty, ma ona zatem służyć również umacnianiu i rozwijaniu wiary, która ma być nie tylko poznawana, przeżywana i medytowana, ale również celebrowana²⁸. Realizacja tak sformułowanego zadania ma też na celu wyeliminowanie biernego, wyłącznie fizycznego uczestnictwa w liturgii²⁹. Jak bowiem zauważa Wojciech Jędrzejewski, w przeżywaniu Mszy św. czy, szerzej mówiąc, uczestnicząc w liturgii, nie można pozwolić sobie na bezmyślność i rutynę, które pozbawiają uczestników radości i fascynacji z największego tu na ziemi daru kochającego Boga³⁰. Przeciwnieństwem niedojrzałego udziału w liturgii jest uczestnictwo w niej, które będzie: czynne (co nie musi odnosić się do działań zewnętrznych), świadome, pełne, odpowiadające wspólnocie, pobożne, owocne, łatwe, doskonalsze, wewnętrzne i zewnętrzne, a także pełne zaangażowania³¹.

Ze względu na zakres tematyczny podejmowany przez katechezę liturgiczną można mówić o katechezie obrzędu, która koncentruje się na tłumaczeniu poszczególnych elementów celebracji, znaków, słów, gestów, form uczestnictwa, oraz o katechezie sakramentów, w której z kolei uwaga skupiona jest na zrozumieniu liturgii jako całości, uchwyceniu specyfiki działania sakramentalnego³². W tej pierwszej duży nacisk powinien być położony na znaczenie pedagogii znaków, które mają swoje naturalne zakotwiczenie, a jednocześnie otwierają uczestników na niewidzialne tajemnice. Wśród tych znaków wymienić można: wodę, chleb, wino, gromadzenie się we wspólnocie, podążanie razem, śpiew, milczenie, olej, odpowiednie postawy w czasie liturgii i wiele innych³³. Konieczność umiejętnego czytania znaków jest tym istotniejszą umiejętnością, im bardziej życie codzienne młodych ludzi odarte jest ze sfery symbolicznej³⁴, która często sprowadzona została do uproszczonej przestrzeni emotikonów. Jest to zresztą przejawem szerszego zjawiska zdiagnozowanego trafnie przez papieża Franciszka, gdy stwierdza, że: „w dominującej kulturze pierwsze miejsce zajmuje to, co zewnętrzne,

²⁶ CT 23; KKK 1074.

²⁷ KKK 1075.

²⁸ Piotr Tomasik, „Wiara–liturgia–katecheza”, w: *Współczesna katecheza liturgiczna*, 106; porównaj: DOK 144.

²⁹ Dziekoński, „Zadania współczesnej katechezy”, 107.

³⁰ Wojciech Jędrzejewski, *Fascynujące zaproszenie. Msza święta krok po kroku* (Warszawa: Biblioteka „Więzi”, 1998), 9.

³¹ Bogusław Nadolski, *Wprowadzenie do liturgii* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2004), 177.

³² Dziekoński, „Zadania współczesnej katechezy”, 107.

³³ Hajduk, „Katecheza i liturgia”, 142.

³⁴ Marek Kowalczyk, „Katecheza i liturgia: w kierunku odnowy”, *Teologia i Człowiek* 11 (2008): 126.

natychmiastowe, widoczne, szybkie, powierzchowne i prowizoryczne³⁵. Znaki obecne w liturgii są w sprzeczności z obowiązującą modą, co z jednej strony tylko wzmacnia potrzebę ich tłumaczenia, a z drugiej strony odkrywanie ich głębi, stałości, bogactwa znaczeń i odniesień może stać się okazją do spojrzenia przez katechizowanych głębiej i bardziej integralnie na całe swoje życie.

2. Formacja liturgiczna młodzieży w nauczaniu religii w szkole

W dotychczasowym układzie etapów edukacyjnych przyjęło się zakładać, że katecheza młodzieży to formacja gimnazjalistów oraz uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Układ etapów odpowiadał bowiem zasadniczo etapom rozwojowym, a podział zaproponowany przez Irenę Obuchowską, dzielący młodzież na wiek dorastania oraz wiek młodzieńczy z przejściem z jednego do drugiego około 16 roku życia³⁶, wpisywał się w założenia systemu edukacji, przypadając akurat na zmianę szkoły. Po zmianie organizacji systemu oświaty, a precyzyjniej rzecz ujmując, powrocie do ośmioklasowej szkoły podstawowej i czteroletniego liceum (oraz pięcioletniego technikum i trzyletniej szkoły branżowej I stopnia z możliwością kontynuacji nauki w dwuletniej szkole branżowej II stopnia), sprawa ta nieco się skomplikowała. Wiek dorastania bowiem rozpoczyna się około 12–13 roku życia³⁷, a więc na przełomie VI i VII klasy szkoły podstawowej. W celu pewnego uproszczenia w niniejszym artykule przyjęto, że poprzez młodzież rozumieć będzie się uczniów II etapu edukacyjnego (klasy V–VIII³⁸) oraz uczniów szkół ponadpodstawowych.

Mimo zmian opisanych powyżej, aktualne pozostały wskazania polskiego *Dyrektorium* odnośnie do katechezy liturgicznej dzieci i młodzieży. I tak, etap II edukacyjny w szkole podstawowej związany jest z wprowadzeniem w lekturę Pisma Świętego i do świadomego wyznawania wiary, a także z przygotowaniem do sakramentu bierzowania, natomiast etap II szkoły ponadpodstawowej związany jest z odczytaniem i wyborem drogi powołania i założenia chrześcijańskiej rodziny³⁹. Jak zauważają autorzy nowej *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, charakterystyczne dla uczniów klas V–VIII szkoły podstawowej jest poszukiwanie odpowiedzi na pytania egzystencjalne, określanie sensu życia, a także kształtowanie się religijności nastawionej ku przyszłej dorosłości. To właśnie od tego etapu w dużej mierze zależy, czy religijność rozwinie się w stronę dojrzałej osobowej więzi z Bogiem, czy

³⁵ Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium” do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych, do wiernych świeckich, o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie* (Częstochowa: Edycja św. Pawła, 2013), 62.

³⁶ Obuchowska, „Adolescencja”, 167–197.

³⁷ Obuchowska, „Adolescencja”, 169 [tabela].

³⁸ W nauczaniu religii przyjęto nieco inny niż w pozostałych przedmiotach układ etapów edukacyjnych, dlatego drugi etap edukacyjny to właśnie klasy V–VIII, a nie IV–VIII, zobacz: Albert Wołkiewicz, *Główne idee polskich programów katechetycznych* (Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, 2018), 214–215.

³⁹ PDK 25.

też zostanie zmarginalizowana bądź wyeliminowana z życia⁴⁰. Wśród celów katechetycznych stawianych na tym etapie nauczania religii pojawia się także „pogłębienie rozumienia znaczenia sakramentów świętych dla życia chrześcijanina”⁴¹. Wczytując się w bardziej szczegółowy opis powyższego celu, zauważyć należy, że zarówno pomoc dana uczniom w pogłębieniu relacji z Bogiem poprzez systematyczne korzystanie z sakramentów Eucharystii oraz pokuty i pojednania, a także wskazywanie na potrzebę coraz pełniejszego udziału we Mszy św. oraz w adoracji i odkrywanie bliskości Boga w sakramentach mają swoje odniesienie liturgiczne. Nie inaczej jest z kolejnym celem, który skupia się na przygotowaniu do sakramentu bierzmowania⁴².

Osią prezentacji treści i wymagań katechetycznych, a także oczekiwanych postaw, w *Podstawie* uczyniono zadania katechezy, wśród których, co już zostało wspomniane, znajduje się wychowanie liturgiczne. W ramach realizacji tego zadania przewidziano najpierw samo zagadnienie liturgii, cel jej sprawowania, podział zadań w trakcie liturgii, następnie omówienie znaków, symboli, gestów liturgicznych, a także omówienie struktury i znaczenia roku liturgicznego⁴³. Zauważyć tu można zastosowaną metodę, zgodnie z którą ukazanie sensu wszelkiej aktywności liturgicznej poprzedza skupienie się na konkretnych elementach tej aktywności. Ten swoisty rodzaj indukcji zdaje się odpowiadać zarówno istocie liturgii, jak i etapowi rozwojowemu katechizowanych, którzy przede wszystkim potrzebują motywacji do zagłębiania zagadnień związanych z liturgią. Widać tutaj działania zmierzające do większej świadomości liturgicznej katechizowanych, która jest wyrazem świadomego uczestnictwa w posłannictwie Kościoła⁴⁴. Kolejne treści oscylują wokół liturgii poszczególnych okresów i uroczystości roku liturgicznego, ponownie zaczynając od wyjaśnienia ich sensu, a nie tylko przebiegu czy charakterystycznych elementów. Wyjaśniona zostaje również rola sakramentaliów – błogosławieństw i nabożeństw. Podkreślona została kwestia aktualizacji historii zbawienia w roku liturgicznym oraz znaczenie sztuki sakralnej w liturgii Kościoła⁴⁵. Podejmowane zagadnienia wyraźnie wskazują, że celem katechezy liturgicznej nie jest jedynie wiedza na temat liturgii, ale także formacja liturgiczna (wychowanie) oraz inicjacja, czyli przełożenie poznanych treści na większe zaangażowanie w puls liturgii wspólnoty parafialnej.

Kolejne treści katechezy liturgicznej w starszych klasach szkoły podstawowej koncentrują się na sakramentach. Po omówieniu ich sensu i celu, podziałów i liturgii, autorzy dokumentu proponują ściślejszą analizę każdego z sakramentów, cały czas konsekwentnie ukazując ich sens, znaczenie, skutki dla życia wiary. Zgodnie z określonymi celami najwięcej uwagi poświęcone zostało sakramentom Eucharystii oraz pokuty

⁴⁰ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* (Częstochowa: Edycja św. Pawła, 2018), 56 (dalej PPK).

⁴¹ PPK, 58.

⁴² PPK, 58.

⁴³ PPK, 65 (B.1.).

⁴⁴ Celary, „Liturgiczny wymiar katechezy”, 162.

⁴⁵ PPK, 66 (B.2.).

i pojednania, a także sakramentowi bierzmowania z uwagi na to, że omawiany etap jest czasem bliższego przygotowania do przyjęcia tego sakramentu⁴⁶.

Ze swojej natury dość ogólne wskazania *Podstawy*, programujące treści i wymagania na poziomie etapu edukacyjnego, są następnie konkretyzowane i układane na poszczególne klasy czy bloki tematyczne przez programy nauczania. Obecnie trwa proces wymiany podręczników, a więc i, uprzednio, tworzenia nowych programów nauczania religii. Na dzisiaj opracowany i dopuszczony do użytku ogólnopolskiego jest *Program nauczania religii* autorstwa Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski⁴⁷. Zapewne nie będzie on jedynym programem, jednak niezależnie od przyszłych dokumentów i uwarunkowań pozostanie zapewne, jak to miało miejsce przy poprzednich edycjach dokumentów programujących nauczanie religii w szkole, programem wzorcowym i punktem odniesienia dla tworzących kolejne programy. Na jego przykładzie można zobaczyć, chociaż pobieżnie, jak wygląda rozpisanie i ułożenie treści i wymagań związanych z wychowaniem liturgicznym.

Już na początku warto zaznaczyć, że treści związane z liturgią pojawiać się będą co roku w tzw. katechezach okolicznościowych związanych z uroczystościami bądź okresami roku liturgicznego, nazwanymi odpowiednio z dookreśleniem tytułu „Rok liturgiczny”: „Bóg obecny w życiu swojego ludu” (kl. V), „To dzieje się dzisiaj” (kl. VI), „Bóg działa w swoim ludzie” (kl. VII) i „Umocnieni Duchem Miłości” (kl. VIII)⁴⁸. Poza tymi corocznymi odniesieniami w VI klasie pojawia się cały dział poświęcony sakramentom, zatytułowany: „Nasze życie z Jezusem Chrystusem – sakramenty”, w którym widać dosyć szeroką perspektywę zgodną z zapisami *Podstawy*, a także łączącą tematykę liturgiczną ze spojrzeniem eklezjalnym, co szczególnie uwidacznia się w realizacji celów: „ukazanie Kościoła jako Mistycznego Ciała Chrystusa i konsekwencji tej rzeczywistości Kościoła dla wierzących” oraz „umacnianie wiary w zbawczą obecność Chrystusa w sakramentach świętych”⁴⁹. Również w klasie VIII można znaleźć nawiązanie do sakramentów w dziale „Sakramenty na drodze Błogosławieństw”⁵⁰. W dziale tym zwraca się szczególną uwagę na sakrament chorych, odczytując go w kluczu wrażliwości na cierpienie, sakrament małżeństwa („czyste serce”) oraz sakrament święceń („wprowadzać pokój”)⁵¹. W przyjętych założeniach widoczna jest

⁴⁶ PPK, 66–68 (B.3.–B.9.).

⁴⁷ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* (Częstochowa: Edycja św. Pawła, 2019), 352 (dalej PNR); Komisja Wychowania Katolickiego KEP, *Uchwała Komisji Wychowania Katolickiego KEP z dnia 19 września 2018 roku w sprawie obowiązywania „Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce” i programów nauczania religii oraz oceny podręczników wraz ze zmianami wprowadzonymi w dniu 5 grudnia 2018 roku – tekst jednolity* – dokument wskazuje na „etapowość” wprowadzania i obowiązywania dokumentów PPK i PNR; Komisja Wychowania Katolickiego KEP, „Uchwała z dnia 19 września 2018 roku w sprawie obowiązywania «Podstawy programowej katechezy kościoła katolickiego w Polsce»”, dostęp 5.06.2020, <https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/komisje/kwk/uchwala20180918.html>.

⁴⁸ PNR, 100–101, 114–116, 133–135, 151–152.

⁴⁹ PNR, 109–112.

⁵⁰ PNR, 144–146.

⁵¹ PNR, 145.

zarówno troska o powiązanie treści liturgicznych z elementem biblijnym katechezy, jak i ukazanie życia sakramentalnego jako organicznego elementu życia chrześcijanina. Można tutaj dostrzec troskę o kształtowanie wspomnianego już wcześniej życia liturgicznego. W tej samej klasie pojawia się również blok katechez poświęcony bezpośrednio przygotowaniu do sakramentu bierzmowania („Świątynia Ducha Świętego – bierzmowanie”), w którym dotyka się dosyć szczegółowo istoty sakramentu bierzmowania, jego obrzędów i, co niezwykle istotne, zarysowuje się potrzebę dalszej formacji i rozwoju wiary⁵².

W nauczaniu religii w szkołach ponadpodstawowych wskazuje się na kształtowanie religijności dojrzałej jako na charakterystyczny rys tego etapu. Zwraca się też uwagę na wspomnianą już tendencję do marginalizacji spraw związanych z wiarą i religijnością przez wielu młodych ludzi oraz brak spójności dotyczących zarówno treści wiary, jak i kwestii moralnych. Wśród pozytywów zauważona została pasja widoczna w praktykowaniu wiary oraz skłonność do nawrócenia widoczna w tej grupie katechizowanych⁵³.

Odniesienia do katechezy liturgicznej, choć niewyrażone wprost, można odnaleźć w dwóch ostatnich ze sformułowanych celów katechetycznych. Kształtowanie tożsamości eklezjalnej ma bowiem również swoje odniesienie do liturgii i odkrywanie w jej kontekście swojego miejsca w Kościele, a przygotowanie do podejmowania zadań apostoelskich także wiąże się z dojrzałym udziałem w potrójnej misji Chrystusa i Kościoła, zwłaszcza szczególnie związanej z liturgią misji kapłańskiej⁵⁴.

W dokładniejszym opisanu wychowania liturgicznego na tym etapie, na początku natrafia się na ukazanie działania Trójcy Świętej w liturgii⁵⁵. Taki sposób rozpoczęcia kwestii liturgicznych mówi dużo o intencjach autorów, zanim pojawią się kwestie szczegółowe trzeba podjąć rzecz fundamentalną związaną z istotą i sensem liturgii. Widoczny jest tu również szacunek dla prawie dorosłych katechizowanych i troska o prowadzenie ich do wiary dojrzałej, także gdy chodzi o kwestie liturgiczne. Kolejne tematy liturgiczne związane są z celebracją liturgiczną i dotyczą celebransa, sposobu celebracji, czasu odpowiedniego dla celebracji, miejsca, w którym może się ona odbywać, a także tradycji liturgicznych⁵⁶. Podjęta zostaje również tematyka roku liturgicznego, jego istoty, układu i szczególnego charakteru niedziel⁵⁷. Następnie ponownie podjęta zostaje tematyka związana z sakramentami, przy czym w stosunku do treści proponowanych w etapie II szkoły podstawowej jest tu miejsce z odpowiednim pogłębieniem i poszerzeniem spojrzenia na sakramenty. Omawiana jest bowiem kwestia ustanowienia ich przez Chrystusa, ich celowości, jaką jest budowanie Kościoła, Eucharystia zostaje ukazana jako zaproszenie do osobistego spotkania z Jezusem Chrystusem oraz jako źródło miłości chrześcijańskiej. Sakramenty zostały omówione według

⁵² PNR, 143–144.

⁵³ PPK, 98–99.

⁵⁴ PPK, 100.

⁵⁵ PPK, 106 (B.1.).

⁵⁶ PPK, 106 (B.2.).

⁵⁷ PPK, 106 (B.3.).

podziału grupującego je na sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego, sakramenty uzdrowienia oraz sakramenty w służbie wspólnoty⁵⁸. Całości zagadnień liturgicznych dopełniają treści związane z sakramentaliami, pobożnością ludową, pogrzebem, rolą Maryi w liturgii i pobożności ludowej, z uwzględnieniem polskiej tradycji, a także z kultem świętych⁵⁹.

Podobnie jak to było w poprzednim etapie edukacyjnym wskazania *Podstawy* zostają ukonkretnione i ułożone poprzez zapisy w *Programie*. W przypadku szkół ponadpodstawowych występują oddzielne programy nauczania dla liceum, technikum oraz dwóch poziomów szkoły branżowej. Na potrzeby artykułu autor przeanalizuje program licealny, gdyż jest on bazowy w stosunku do pozostałych, które są pewną mutacją ze względu na konieczne przesunięcia treści czy całych działów. Analogicznie do poprzedniego etapu edukacyjnego w każdej klasie liceum obecny jest blok z katechezami okolicznościowymi odnoszącymi się do treści związanych z rokiem liturgicznym. Bloki te zatytułowane są odpowiednio: „Niech chwała Pana trwa na wieki (Ps 104,31)” w klasie I, „Chcę błogosławić Pana w każdym czasie (Ps 34,2)” w klasie II, „Wielbi dusza moja Pana (Łk 1,46)” w klasie III i „Śpiewajcie Panu pieśń nową (Ps 96,1)” w klasie IV⁶⁰. Można zaobserwować tutaj powrót do najistotniejszych treści związanych z rokiem liturgicznym, ale pogłębionych bądź omawianych w szerszym kontekście, a także pojawienie się nowych treści związanych z mniej oczywistymi uroczystościami czy postaciami.

W klasie II liceum zaprogramowano dział „Bóg obecny i działający”, w którym zawarto tematy związane z działaniem Trójcy Świętej w liturgii oraz z sakramentami⁶¹. Ponadto w klasie III liceum zaplanowano blok tematów związanych z eklezjologią, zatytułowanych „Kościół to...”, mają one swoje szerokie odniesienia liturgiczne, zwłaszcza związane z okolicznościami celebracji liturgicznych, układem roku liturgicznego, Eucharystią, sakramentaliami, pobożnością ludową oraz rolą Maryi w liturgii⁶². Oba wspomniane bloki tematyczne w pełni uwzględniają wskazania *Podstawy* i wpisują się w założenia współczesnej katechezy liturgicznej, która ma wprowadzić w sens misterium dokonującego się w liturgii.

Zakończenie

Analiza dokumentów programujących nauczanie religii w polskiej szkole prowadzi do wniosku o właściwie zaprogramowanym wychowaniu liturgicznym, odpowiadającym zarówno wskazaniom liturgicznym Kościoła, jak i adekwatnym do możliwości i potrzeb katechizowanych. Właściwy nacisk położony jest na zrozumienie istoty całej liturgii, jak i poszczególnych celebracji, a także na jej osobowy charakter. Pozostaje

⁵⁸ ZPPK, 106–107 (B.4.–B.7.).

⁵⁹ PPK, 107–108 (B.8.–B.11.).

⁶⁰ PNR, 171–172, 184–186, 200–202, 213–215.

⁶¹ PNR, 181–183.

⁶² PNR, 192–194.

żyć nadzieję, że wskazania i zapisy *Podstawy* i *Programu* zostaną twórczo zaimplementowane do tworzonych obecnie nowych podręczników do nauczania religii, w wyniku czego staną się one pomocne w kształtowaniu życia liturgicznego młodzieży. Spełnieniu tego zadania niewątpliwie pomóc może obfitsze czerpanie z liturgii jako źródła katechezy. Praca z tekstami liturgicznymi może być inspirująca dla poznawania tradycji, odczytywania sensu celebracji czy poszczególnych słów, gestów i postaw oraz powinna stanowić zaproszenie skierowane do katechizowanych, aby pełniej uczestniczyli w celebracjach liturgicznych⁶³.

Na koniec warto wspomnieć o tym, że nie do przecenienia w kształtowaniu życia liturgicznego młodzieży jest świadectwo katechety. Jeżeli on sam żyje liturgią, jest nią zafascynowany, będzie potrafił dzielić się swoją pasją z katechizowanymi. To zadanie zostało sformułowane w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* zwłaszcza pod adresem katechizujących prezbiterów, którzy mają „w szczególny sposób troszczyć się o więź między katechezą, sakramentami i liturgią”⁶⁴, ale odnosi się do wszystkich kształtujących wiarę młodych ludzi. Waga zagadnień liturgicznych, a także zasygnalizowany na początku artykułu dystans młodych ludzi do liturgii i Kościoła, obligują do uwzględnienia w większym stopniu formacji liturgicznej w programowaniu formacji katechetów, zarówno duchownych, jak i świeckich⁶⁵.

Bibliografia

- Adamczyk, Dariusz. „Konieczność formacji katechety jako ucznia Chrystusa”. *Kieleckie Studia Teologiczne* 7 (2008): 133–158.
- Alberich, Emilio. „Liturgia i katecheza”. W: *Słownik katechetyczny*, red. Joseph Gevaert, Kazimierz Misiaszek, 541–545. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 2007.
- Bulkowski, Krzysztof, Sławomir Nowotny, Wojciech Sadłoń. „Statystyczny obraz religijności społeczeństwa i szkolnej edukacji religijnej”. W: *Nauczanie religii w szkole w latach 1990–2015 wobec zadań katechezy*, red. Aneta Rayzacher-Majewska, Rafał Bednarczyk, 171–215. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2016.
- Celary, Ireneusz. „Liturgiczny wymiar katechezy”. *Studia Warmińskie* 40 (2003): 159–172.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa. *Dyrektorium ogólne o katechizacji*. Poznań: Pallottinum, 1998.
- Dziekoński, Stanisław. „Zadania współczesnej katechezy w dokumentach katechetycznych Kościoła w Polsce”. W: *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. Stanisław Dziekoński, 103–122. Warszawa: Verbinum, 2003.
- Franciszek. *Adhortacja apostołska „Evangelii gaudium” do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych, do wiernych świeckich, o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie*. Częstochowa: Edycja św. Pawła, 2013.

⁶³ Celary, „Liturgiczny wymiar katechezy”, 166.

⁶⁴ DOK 225.

⁶⁵ Dariusz Adamczyk, „Konieczność formacji katechety jako ucznia Chrystusa”, *Kieleckie Studia Teologiczne* 7 (2008): 150–151.

- Hajduk, Andrzej. „Katecheza i liturgia”. W: *Zagadnienia z katechetyki materialnej*, red. Józef Stala, 113–151. Tarnów: Biblos, 2011.
- Jędrzejewski, Wojciech. *Fascynujące zaproszenie. Msza święta krok po kroku*. Warszawa: Biblioteka „Więzi”, 1998.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań: Pallottinum, 2002.
- Kiciński, Andrzej. „«Związek małżeński» katechezy z liturgią”. W: *Współczesna katecheza liturgiczna. Liturgia w katechezie i szkolnym nauczaniu religii*, red. Andrzej Offmański, 73–89. Szczecin: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, 2010.
- Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*. Częstochowa: Edycja św. Pawła, 2019.
- Komisja Wychowania Katolickiego KEP. *Uchwała Komisji Wychowania Katolickiego KEP z dnia 19 września 2018 roku w sprawie obowiązywania „Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce” i programów nauczania religii oraz oceny podręczników wraz ze zmianami wprowadzonymi w dniu 5 grudnia 2018 roku – tekst jednolity*.
- Komisja Wychowania Katolickiego KEP. „Uchwała z dnia 19 września 2018 roku w sprawie obowiązywania «Podstawy programowej katechezy kościoła katolickiego w Polsce»”. Dostęp 5.06.2020. <https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/komisje/kwk/uchwala20180918.html>.
- Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Częstochowa: Edycja św. Pawła, 2018.
- Kowalczyk, Marek. „Katecheza i liturgia: w kierunku odnowy”. *Teologia i Człowiek* 11 (2008): 125–137.
- Mąkosa, Paweł. „Między katolicką ortodoksją a indywidualizacją wierzeń religijnych Polaków”. W: *Katechetyk i wychowawca. Księga jubileuszowa dedykowana ks. prof. Kazimierzowi Misiaszkowi*, red. Dariusz Kurzydło, 293–306. Warszawa: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2019.
- Murawski, Roman. *Historia katechezy. Cz. 1. Katecheza w pierwszych wiekach*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 2011.
- Nadolski, Bogusław. *Wprowadzenie do liturgii*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2004.
- Obuchowska, Irena. „Adolescencja”. W: *Psychologia rozwoju człowieka. T. 2. Charakterystyka okresów życia człowieka*, red. Barbara Harwas-Napierała, Janusz Trempała, 163–201. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
- Sobór Watykański II. „Konstytucja o liturgii świętej”. W: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst łacińsko-polski. Nowe tłumaczenie*, 48–107. Poznań: Pallottinum, 2008.
- Szauer, Remigiusz. *Między potrzebą doznań a trwałością postaw. Religijność i moralność uczniów szkół średnich i uczelni wyższych w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej. Studium socjologiczne*. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne, 2019.
- Tomasik, Piotr. „Wiara–liturgia–katecheza”. W: *Współczesna katecheza liturgiczna. Liturgia w katechezie i szkolnym nauczaniu religii*, red. Andrzej Offmański, 91–109. Szczecin: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, 2010.
- Wołkiewicz, Albert. *Główne idee polskich programów katechetycznych*. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, 2018.

Wrońska, Halina. „Rola liturgii w katechezie”, *Roczniki Pastoralno-Katechetyczne* 57, 2 (2010): 121–132.

Zaręba, Sławomir. „Socjologiczna perspektywa ujęcia fenomenu polskiej młodzieży”.

W: *Młodzież w przestrzeni wolności. W poszukiwaniu odpowiedzi na zmiany ustrojowe po roku 1989*, red. Ryszard Sadowski, 31–47. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, 2014.

Streszczenie

Zauważalny spadek uczestnictwa młodzieży w praktykach religijnych skłania do zastanowienia się nad istotą liturgii, a także nad rolą katechezy liturgicznej, która ma otwierać katechizowanych na świat liturgii. Dobrą okazją do podjęcia refleksji jest także pojawienie się nowych dokumentów programujących nauczanie religii w polskich szkołach. W artykule poddano analizie zarówno *Podstawę programową katechezy Kościoła katolickiego*, jak i *Program nauczania religii*. Analiza prowadzi do wniosków o właściwym zaprojektowaniu formacji liturgicznej młodzieży, a także do nadziei, że ramy programowe znajdą swoje odzwierciedlenie w powstających właśnie podręcznikach.

Słowa kluczowe: katecheza liturgiczna, podstawa programowa, program, katecheza młodzieży, sakramenty

Abstract

“I WAS GLAD WHEN I WAS TOLD: «WE WILL GO TO THE LORD’S HOUSE!»” (PS 122:1) – YOUTH LITURGICAL FORMATION

A noticeable decrease in the participation of young people in religious practices leads to reflection on the essence of the liturgy, as well as on the role of liturgical catechesis, which is to open the catechized to the world of liturgy. A good opportunity to reflect is also the appearance of new documents programming religion teaching in Polish schools. The article examines both the *Core Curriculum of the Catholic Church catechesis* and the *Religion Curriculum*. The analysis leads to conclusions about the proper scheme of the liturgical formation of young people, as well as to the hope that the program framework will be reflected in the textbooks being created.

Keywords: liturgical catechesis, core curriculum, curriculum, youth catechesis, sacraments